

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

42

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1955

Tijdens het drukken van deze aflevering overleed op 25 januari 1956 het lid der Commissie van Redactie A. van der Wiel, conservator van het Munt- en penningkabinet van 's Rijks Munt. Gedurende de enkele jaren, dat hij in de redactie zitting had, heeft hij met bijzondere belangstelling en ruime kennis van zaken het Jaarboek gediend.

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
A. van der Wiel †; Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Lange Voorhout 50, 's-Gravenhage.

GESCHIEDENIS VAN EN GEHEIMSCHRIFT OP DE ZEEUWSE ZILVEREN DUKATEN VAN 1659—1798

door

L. O. S. BEUTH

Inleiding

Op 9 Juli 1659 werd door „de Raden en Generaalmeesters van de Munt” het type vastgesteld van een nieuwe munt, „de zilveren dukaat” en werden de desbetreffende tekeningen rondgestuurd. Het type, de staande ridder met zwaard, was ontleend aan de gouden dukaten. Oorspronkelijk werd de waarde bepaald op 50 stuivers. Ze werden geslagen op de munthuizen van Gelderland, Holland, West-Friesland, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Deventer, Kampen, Zwolle en Friesland, benevens in 1683 ook op die van Groningen en Ommelanden. Blijkens de grote aantallen, waarin zij zijn geslagen en de lange tijdsduur gedurende welke zij in circulatie zijn gebracht (1659—1808), moet de zilveren dukaat een grote populariteit hebben genoten. Zo was de zilveren dukaat van 1815/16 tevens de eerste zilveren munt van ons Koninkrijk en vormde in zijn sublieme uitvoering een waardige slot-apotheose.

Officieel werden de zilveren dukaten eerst ingetrokken in 1847, toen de nieuwe muntwet tot stand kwam. Onder de tussen 1842 en 1849 ingeleverde provinciale munten waren er niet minder dan 11,2 miljoen stuks zilveren dukaten en daarvan was de overgrote meerderheid, n.l. 10.8 miljoen, Zeeuws¹. Opmerkelijk was het, dat omstreeks $\frac{1}{3}$ gedeelte bij de intrekking in goede staat verkeerde. Dr. H. Enno van Gelder geeft in zijn artikel over de muntvondst van Driebergen² de verklaring. Oorspronkelijk gewaardeerd op 50 stuivers, bracht de Zeeuwse munt bij de invoering in 1672 van het nieuwe model (in navolging van het Hollandse van 1670) bij de ingebruikneming van de nieuwe schroefpers, de waarde op 51 stuivers. Sedert 1747 werd de waarde in Zeeland gesteld op 52, sedert 1763 zelfs op 53 stuivers, terwijl de koers in het officiële tarief van 1816 weer tot 52 stuivers werd teruggebracht. De koersverhogingen hadden tot gevolg een voor-

keur van het publiek voor de Zeeuwse Z.D., omdat het — ten onrechte overigens — meende, dat deze een hoger zilveragehalte hadden. Men hield ze als oppotmunt achter. Vandaar de vele exemplaren uit muntvondsten en de goede staat, waarin vele exemplaren daaruit en bij de inlevering van 1842—49 verkeerden. De Zeeuwse muntmeesters voeren wel bij deze gang van zaken: door de hogere koerswaardering konden zij meer geven voor het muntzilver en lokten groter aanbod uit. Door de hogere binnenlandse waardering werd natuurlijk de Z.Z.D. niet vaak gebruikt voor buitenlandse betalingen: daar deed de Z.Z.D. geen opgeld. Dit zal dan ook wel de reden zijn, dat in het buitenland (behalve dan in het naburige Brabant, Vlaanderen en Limburg) de Z.Z.D. practisch niet wordt gevonden.

Behalve Z.D. zijn ook halve, kwarten en achtsten geslagen: de halve tot 1680 in alle provinciën en daarna alleen in Gelderland, Zeeland en Utrecht, zij het met lange onderbrekingen; de kwarten („dertientjes” genaamd, omdat ze 13 stuivers deden) en achtsten („pietjes”) vanaf 1760 resp. 1762 uitsluitend in Zeeland. De invoering van deze kwarten en achtsten heeft wel de nodige strubbelingen met de Generaalmeesters van de Munt gegeven: volgens deze was de aanmuntung ongeoorloofd en bovendien waren de munten van een te laag gehalte. De muntmeesters in Zeeland, Holtzhey Sr. en Jr., beriepen zich op hun opdracht van de Staten van Zeeland en achtten de aanmuntung wel degelijk te steunen op de ordonnantie van 1659, die inderdaad sprak van „onderdelen” van de Z.D., waarmede echter toen duidelijk alleen werden beoogd de $\frac{1}{2}$ Z.D. In 1760 werd echter het zuidelijk deel van Brabant en Zeeland overstroomd door pasmunt van onze Zuiderburen dat van zeer slecht gehalte was. Vermoedelijk zal het besluit van de Staten hiermede wel verband hebben gehouden. Anderszijds zagen de Generaalmeesters van de Munt in het gewraakte besluit — en dit niet ten onrechte — een inbreuk op de met zoveel moeite bereikte eenwording van de munt van de Zeven Provinciën en een herleving van een ongewenst provincialisme³. Hoe dit ook zij, de Staten van Zeeland hebben ditmaal aan het langste eind getrokken en de dertientjes en pietjes zijn tot en met 1793 op de Middelburgse Munt geslagen. Zij vormen de laatste typisch-provinciale munten in de geschiedenis van ons muntwezen.

Omtrent de aantallen geslagen Z.Z.D. moeten wij ons baseren op de gegevens van de muntbussen (Besier⁴ geeft deze aantallen niet altijd juist), waaruit is af te leiden, dat het sedert 1659 geslagen aantal hele Z.Z.D. de 19 millioen stuks niet kan hebben overschreden, terwijl de onderdelen in aanzienlijk geringer aantal zijn gemunt. Dit blijkt reeds

uit de verhouding van het aantal ingeleverde munten tussen 1842 en 1849: rond 10.788.000 hele tegen rond 86.000 halve, 102.000 kwarten en 85.000 achtsten.

Het onderzoek heeft zich beperkt tot de Zeeuwse hele Zilveren Dukaten. Een omvangrijk materiaal, verspreid in 18 openbare collecties en vooral in de talrijke grotere en kleinere particuliere verzamelingen in ons land en in België, moest hiertoe worden geïnspecteerd en geregistreerd. Een 50-tal verzamelaars en handelaren stelden mij hiertoe in de gelegenheid. Slechts in enkele uitzonderingsgevallen moesten de gegevens omtrent het jaartal worden ontleend aan een kartotheek. Naast de registratie van het aantal voorkomende exemplaren per jaartal, waardoor houvast omtrent de relatieve zeldzaamheid van de jaartallen en de daarin voorkomende varianten valt te verkrijgen, is gepoogd te geraken tot een verantwoorde onderscheiding van typen en afwijkingen, die als zelfstandige varianten onder een eigen letter dienen te worden vermeld. In die gevallen, waarin een bepaalde variant pas later werd ontdekt, is om praktische redenen omtrent de zeldzaamheid een raming gemaakt³, voorts een 60-tal Z.Z.D. te Herselt (Belg.), waarvan de belangrijkste medegeregistreerd zijn.

Het toeval heeft gewild, dat in 1954 juist twee belangrijke vondsten aan het licht kwamen, n.l. die van Hagestein (ong. 425 Z.Z.D.) en die van Hei- en Boecop (o.a. ong. 225 Z.Z.D.) waarvan er 310 resp. 206 stuks konden worden geregistreerd en in dit onderzoek verwerkt.

Hoe zorgvuldig een dergelijk onderzoek ook dient te geschieden en i.c. ook is geschied, toch moet op de betrekkelijke waarde hiervan worden gezien. Altijd blijven er exemplaren — in onbekende handen — buiten beschouwing; het gevaar van dubbel tellen wordt groter naarmate de registratie langer tijd in beslag neemt en stukken inmiddels van eigenaar zijn verwisseld. Vooral na een recente muntvondst bestaat dit gevaar. Tenslotte kunnen nieuwe muntvondsten de zeldzaamheid van bepaalde jaren of varianten sterk beïnvloeden en tot nu onbekende jaren aan het licht brengen.

Hoofdtypen

Bij het vaststellen van de hoofdtypen is afgeweken van de indeling van Verkade.

Het eerste hoofdtype is dat van 1659—68 op uit repen zilver geknipte plaatjes, met de hamer geslagen. Het tweede hoofdtype van 1672—80 is geschroefd op ronde uitgeponste muntplaatjes. Het derde hoofdtype van 1694—t/m 1721 is, omdat de schroefpers buiten gebruik was gesteld,

wederom geslagen en wel op (dikkere) repen. Daarom is bij gelijk gewicht het formaat van het derde type kleiner dan dat van het eerste type. Het knippen ging door de grotere dikte moeilijker en m.i. is de vaak optredende onregelmatigheid van de munten van het derde hoofdtype hieraan en niet aan een later snoeien toe te schrijven. Het vierde hoofdtype loopt van 1727 t/m 1750, wederom op de pers geschroefd. Het vijfde (en laatste) type van 1757 t/m 1798 is eveneens geschroefd en bovendien gerand met naar links of rechts naar beneden aflopende ribbels, soms fijner soms grover.

Veel meer moeilijkheden dan het vaststellen van de hoofdtypen geeft de onderscheiding in varianten. Strikt genomen betekent elke in gebruik genomen nieuwe stempel een nieuwe variant. In de 17e en 18e eeuw vond de stempelvermenigvuldiging nog niet mechanisch plaats en vertoonde dus elke stempel in enig onderdeel een afwijking. Volgens de mening van deskundigen konden er met een stempel omstreeks 2000 munten gemunt worden. Rekenende met een totale oplaag van 19 miljoen stuks zouden er dus in de 140 jaren, dat er Z.Z.D. zijn geslagen, ongeveer 9500 stempels zijn gebruikt — meer stempels en dus meer varianten dan de simpele 1700 stuks die er bekend zijn. Registratie naar stempel zou practisch elk exemplaar R4—R2 maken. Om praktische redenen is derhalve het aantal aangegeven varianten beperkt, waarbij niet is uitgegaan — zoals bij Verkade — van een hoofdtype, doch van het jaartal. Ook is niet een nummering als bij De Voogd gevolgd, omdat het jaartal dat op een munt staat meer kenmerkend is dan een registratienummer.

Bij de selectie van de te vermelden varianten is gepoogd een criterium te vinden in het opzettelijk beoogde, de door de muntmeester verlangde of voorgeschreven uitvoering, terwijl dan de meer aan de willekeur van de stempelsnijder overgelaten uitvoering van onderdelen verwaarloosd zou kunnen blijven. Geheel door te voeren is dit criterium niet: belangrijke en typerende fouten in tekst en interpunctie zouden dan, consequent geredeneerd, niet als variant kunnen worden te boek gesteld. Bovendien is het achteraf vaak zeer moeilijk uit te maken, wat wel en wat niet aan de willekeur van de stempelsnijder werd overgelaten, temeer, omdat in bepaalde perioden (denken we aan 1694—1721) de stempelsnijder veel meer eigenmachtig optrad en zich grotere vrijheid veroorloofde dan in andere (latere) perioden door de muntmeester werd toegestaan. Bij de m.i. noodzakelijke beperking, d.w.z. selectie der varianten (een selectie die dus sommigen te ver en anderen niet ver genoeg zal gaan!) is rekening gehouden met:

1. de tekst, letter- en cijfervorm en interpunctie (verwaarloosd werden echter de punt, die soms CON van CORDIA scheidt en de punt die al dan niet achter CRESCUNT voorkomt);
2. vorm en plaatsing van het muntteken;
3. vorm en plaatsing van de muntmeestersaanduiding;
4. vorm van die onderdelen der tekening, waaraan een bepaalde betekenis is toe te kennen.

Gouden afslagen, die van diverse jaren voorkomen, zijn niet als munten te beschouwen en dus niet opgenomen. De zilveren afslag met het stempel van het 10-ducatenstuk in 1694 is wél als variant genoteerd, daar deze als Z.Z.D. in circulatie is gebracht.

Gepoogd is de vermelding zoveel mogelijk chronologisch door te voeren, door b.v. de varianten van 1694 met de gekrulde Arabische J als laatste te vermelden, in aansluiting aan de resterende jaren der eeuw, waarin verder eveneens deze J werd gebruikt. Moeilijkheid gaf hierbij in het bijzonder de klassering van de gewijzigde jaartallen in de stempels. Deze variant treffen we in vele jaren aan (de mogelijkheid dat er meer overgeslagen jaartallen zullen worden ontdekt, is geenszins uitgesloten). Als regel zijn nu deze gewijzigde jaarstempelingen als a-variant geboekt, hoewel dit chronologisch niet steeds juist is ⁶.

Varianten

Naast de typologische indeling is er een te maken naar bepaalde perioden die worden gekenmerkt door mindere of meerdere bekwaamheid en zorgvuldigheid van de stempelsnijder en door strengere, tanende, ja zelfs door geheel ontbrekende discipline, m.a.w. door meerdere of mindere bekwaamheid en plichtsbetrachting van de muntmeester. Het zijn de munten die hiervan getuigenis afleggen ⁷.

J. Boreel en H. van Heumen 1659—1680

Zo is de periode van *Jacob Boreel* (6 Juni 1658—3 September 1678) een van betrekkelijke rust en orde; Boreel laat aanvankelijk weinig over de schreef gaan en de veranderingen in de modulering van de munt zijn wél niet aan zijn aandacht ontgaan, wellicht door hem verordonneerd. *Matthias Hooft Sr.*, stempelsnijder van 1652—1666 en zijn zoon

Matthias Jr. (1666—71) verrichtten hun taak gelijkmatig, doch de opvolger, *Abr. Goverts* (1671—75) veroorlooft zich al direct vele vrijheden b.v. in de interpunctie en doet ons reeds bij zijn eerste optreden in 1672 kennis maken met de stempelfout CRESCONT. Het is niet aan te nemen, dat deze fout gemaakt is door de stempelsnijder-generaal *Drappentier*. Deze heeft derhalve of-wel alleen de fatsoenen gestuurd van wapen en ridder of een stempel als voorbeeld ter beschikking gesteld. Na Goverts komt *Matth. Hooft Jr.* weer terug (1676—87) — wegens zijn bekwaamheid opnieuw aangesteld, ofschoon op zijn gedrag veel viel aan te merken — die in ieder geval een man van allure en temperament schijnt te zijn geweest. Dit blijkt uit het volgende: in 1672 wordt met de schroefpers het nieuwe type II ingevoerd, gemodelleerd door *Daniel Drappentier*. Deze stempelsnijder aan de Munt te Dordrecht werd op voordracht van de heren Muntmeesters-Generaal tot stempelsnijder-generaal benoemd en ontving deze benoeming op 26 October 1671 ook van de Staten van Zeeland⁸. Terwijl in het oude type het woord CONFOE aan de vz. door het in het omschrift doordringende wapenschild in lettergrepen CON-FOE was gescheiden wordt dit in het door *Drappentier* geïnitieerde type weer aan elkaar geschreven. Op de Z.Z.D. van 1678 (*Hooft Jr.* is dan de stempelsnijder) verschijnt er een punt — orthografisch dus onjuist — tussen CON en FOE. Deze punt wordt gedurende het muntmeesterschap van de opvolger van *Boreel, Van Heumen*, gehandhaafd ook op de Z.Z.D. van 1679 en 1680. Als daarna, in 1694 de muntslag der Z.Z.D. wordt hervat onder *Van Dusseldorp* verdwijnt de punt en wordt CONFOE weer aaneen geschreven. Er moet dus verband gelegd worden tussen het verschijnen van de punt in 1678 en het optreden van *Van Heumen*, mogelijk omdat *Boreel* in het laatste jaar van zijn muntmeesterschap geen Z.Z.D. meer gemunt heeft. Officieel was volgens de tot nu bekende gegevens *Van Heumen* eerst in 1679 als muntmeester benoemd en opgetreden. Bij onderzoek⁹ kwam inderdaad vast te staan dat *Van Heumen* reeds in 1678 en wel op 15 November 1678 provisioneel was aangesteld en zijn benoeming als muntmeester eerst op 20 October 1679 plaats vond. De plaatsing van de punten tussen CON en FOE en achter de afkortingen, niet normaal doch onder de regel, doet vermoeden, dat deze punten later in de stempel zijn bijgevoegd. In 1679 en 1680 zijn deze punten zo nadrukkelijk en dik, dat deze de spanning suggereren die er omtrent deze aan gelegenheid (en wellicht ook andere zaken!) tussen *Van Heumen* en zijn stempelsnijder *Hooft Jr.*, wien deze onjuiste interpunctie moet hebben tegengestaan, geheerst zal hebben.

Wellicht verraden ons de munten nog meer. Het is denkbaar, dat het steeds groter wordende muntmeestersteken, dat in 1680 tot een grote roos geflankeerd door twee roosjes is geworden, en het opvallend grote lettertype van 1679b en 1680a gezien moeten worden als een protest van de stempelsnijder *Hooft Jr.* tegen de dikdoenerij en dwingelandij van zijn baas. Het feit, dat Van Heumen op 28 Januari 1683 op „eigen verzoek” uit het financieel aantrekkelijke ambt van muntmeester werd ontslagen, kan wellicht-uit deze te veronderstellen botsingen verklaard worden.

H. van Dusseldorp en A. de Groene (1694—1721)

Een nieuwe periode voor de Z.Z.D. breekt aan, wanneer onder *Van Dusseldorp* (28 Januari 1683—10 September 1705) in 1694, na een onderbreking van veertien jaren weer Z.Z.D. worden aangemunt. Niet, dat in die tussentijd de muntslag stil had gestaan. In 1675 immers was het zilveren 30-stuiverstuk, de daalder, ingevoerd, later, in 1685 ook de 5- en 10-schellingstukken, die tijdelijk de Z.Z.D. verdrongen.

In 1693 was een nieuwe stempel gemaakt voor de voorgenomen muntslag der Z.Z.D., geïnspireerd op het eerste type van 1659 met gepareelde binnencirkel, waarvan echter geen exemplaar bekend is¹⁰. Toch is de stempel van deze mogelijk niet-bestaande Z.Z.D. ons bekend uit no. 1694b, waarbij het jaartal uit dat van 1693 in de stempel is gewijzigd. Mogelijk was ook de stempel 1693 een proefstempel, daar een ontwerp met binnencirkels het nadien nimmer tot officiële uitgifte heeft vermogen te brengen. Zeker is, dat er in 1694 op de Zeeuwse Munt grote bedrijvigheid moet hebben geheerst. *Besier* geeft voor 1694 tot de opening van de eerste muntbus een aantal Z.Z.D. aan van 60.110, terwijl hij voor de tweede muntbus, die van 1694 tot in 1697 loopt, een aantal noteert van niet minder dan 712.775 stuks. Van deze 770.000 stuks, in rond vier jaren geslagen, zijn er nu een 160-tal over en daaronder zijn er een 85 stuks met het jaartal 1694, dus meer dan de helft. Aannemende, dat het voorkomen van jaartallen op munten van een bepaalde periode een evenredig beeld geven van het aantal in een bepaald jaar geslagen munten, zouden er in 1694 dus meer dan 350.000 stuks Z.Z.D. zijn gemunt. De stempelsnijder van die jaren, *Willem du Pré* (1687—1722), moet het dus wel druk hebben gehad. Wellicht is de fout *CRESCVN*, die n.b. op de piedfort 1694d voorkomt, aan deze drukte te wijten. Ook het feit, dat op 1694k (vz.) het woord

AVR voorkomt zonder in ARG gewijzigd te zijn getuigt in die richting, benevens het feit, dat in geen enkel jaar zovele varianten zijn geregistreerd.

Het jaar 1694 is voorts het eerste jaar waarin de afkorting, die voordien op de Z.Z.D. ZEL luidde, ook voorkomt als ZEEL. Dit verschijnsel vinden we in alle volgende jaren tot en met 1706, behalve in 1703, die alleen nog met de afkorting ZEL bekend is. Vanaf 1707 tot en met 1748 is de afkorting weer ZEEL, uitgezonderd een stempel met ZEL in 1735 en 1747. In 1750 is het weer ZEL en dit blijft dan zo tot het einde der muntslag in 1798 uitgezonderd in 1757f en g, een tweetal stempels met ZEEL. Wanneer we de regelmatige terugkeer zien van ZEL en ZEEL, vooral in de jaren 1694—1706, dan rijst de vraag wat van deze wisseling de reden kan zijn geweest.

De voor de hand liggende gedachte aannemen, dat de stempelsnijders in sommige gevallen tegen het einde van het omschrift bemerkten, dat er ruimte over was en daarom een tweede E invoegden, stuit op het bezwaar, dat moeilijk aan te nemen is, dat de stempelsnijders, vooral de slordige Du Pré, in de dertig jaren na 1706 nooit ruimte over gehad zouden hebben. Eerder kan gedacht worden aan het merken van bepaalde partijen zilver of het identificeren van de producten van bepaalde werklieden of werktuigen. Hoe dit ook zij, het geheim van ZEL en ZEEL blijft helaas in eerste aanleg onopgelost.

Nog een andere bijzonderheid in 1694 vraagt de aandacht: wij vinden in dit jaar, waarschijnlijk tegen het einde, een wijziging van de Romeinse I in het jaartal in een sierlijk gekrulde Arabische J. Bij het eerste type van 1659 stond ook deze gekrulde J doch groter in het jaartal, en bij de invoering van het nieuwe, kleinere model in 1672 werd deze J gewijzigd in een Romeinse I, die dan einde 1694 weer wordt „afgelost” door de gekrulde Arabische J. Deze handhaaft zich tot en met 1698 (1699, die evenals 1693 wel is gesignaleerd, doch niet door mij is gezien, zal eveneens de gekrulde J moeten vertonen). In 1701 keert de Romeinse I in het jaartal terug om gehandhaafd te blijven tot 1769, misschien ter gelegenheid van het intreden van een nieuwe eeuw, die als een nieuwe beloftevollen aera zich aandienende. Dit was ook zo in 1672, toen de nieuwe techniek van de schroefpers werd ingevoerd en een nieuwe vormgeving van het model tot stand kwam. Ook het jaar 1694 bracht iets nieuws, een evenement, n.l. de invoering bij placcaat van 25 Mei van het drie-gulden-stuk en de andere nieuwe standpenningen, w.o. ook de gulden met het generaliteitswapen, waarvan de tekeningen waren rondgestuurd. Op de tekening

en eveneens op het tot uitvoering gebrachte driegulden-stuk van Zeeland staat de Arabische J. Welicht is de wijziging van de I in 1694 in nauw verband te brengen met de nieuwe Generaliteitsmunten, waarop ook de Arabische J werd toegepast. En zulks temeer, omdat in Zeeland wel de driegulden (trouwens alleen in 1694) werd aangemunt, doch niet de tweegulden en de gulden. Om de indruk te mijden, dat men in Zeeland maling had aan het generaliteitsinitiatief, was er alle aanleiding te tonen, dat men de tekeningen niet zonder meer naast zich neerlegde door zich althans in de tekening van de J te conformeren met de nieuwe opvattingen.

Ook nog in ander opzicht is het jaar 1694 voor onze Z.Z.D. van betekenis. In 1672 was het m u n t t e k e n van de kz. naar de vz. „verhuisd” en werd de opengevallen plaats boven de kroon vanaf dat jaar ingenomen door een r o o s j e, dat wij onder Van Heumen tot een roos van importantie zien uitgroeien. Toch zou het naar mij voorkomen, niet juist zijn hier van een muntmeestersteken te gaan spreken en wel om verschillende redenen. Allereerst was het in Zeeland niet gebruikelijk, dat de muntmeester een speciaal muntmeestersteken op alle onder zijn regiem geslagen munten aanbracht. Voorts missen de tekens, waaruit zich de muntmeestersaanduiding ging ontwikkelen, het typische persoonlijke, zoals we dat vinden in het Beemster Bulletje, de Eenhoorn, de Hengst, de Buis, de Valkenier (het laatste het muntmeestersteken van M. Holtzhey Sr. als muntmeester van Gelderland). Ten derde bleef de aanduiding beperkt tot de hele Z.Z.D. (pas na 1760 ook op de halve Z.Z.D.) en kwam dus niet voor op de andere, onder dezelfde muntmeester geslagen munten. Nu laat het jaar 1694 ons een aantal verschillende v e r s i e r i n g e n zien: een roosje tussen de punten (II); 2 roosjes met een punt midden-boven (IV); 2 roosjes (VI); en tenslotte 3 roosjes (V), die vanaf 1694 tot en met 1713 als versiering boven de kroon gehandhaafd blijven, m.a.w. niet alleen onder Van Dusseldorp (tot 1705), doch ook onder diens opvolger *Adolf de Groene* (1706—1711) en zelfs onder het eerste jaar van muntmeester *David Fiers* (1713—21). En dan verschijnt de eigen versiering, de muntmeestersaanduiding van Fiers in de vorm van een roosje, geflankeerd door sterren (VII), terwijl zijn opvolger en schoonzoon (we leven in de regententijd!) *Pieter Kappeyne* zijn Z.Z.D. met 3 sterren versiert (IX, X, XI). Van Dusseldorp heeft in 1694 tenslotte de drie roosjes (V) gekozen, al komen de 2 roosjes in 1695 en zelfs in 1696 nog op de schaarse exemplaren terug. De Groene liet zich aan een muntmeestersaanduiding niets gelegen liggen, doch onder Fiers wordt de Z.Z.D. de „vlaggemunt” van de Zeeuwse

muntmeesters, waaronder te verstaan is de munt, die met uitzondering van andere munten, de „vlag” van de muntmeester voert.

Tenslotte dient vermelding de depravatie in de uitvoering van de Z.Z.D. sedert 1694. Deze verslechtering zien we niet alleen in de vele fouten in de tekst, die in 1694 wellicht als gevolg van overbelasting nog verklaarbaar zijn, doch vooral in het uiterlijk van de slag. De Z.Z.D. is in de jaren 1694—1721 vaak niet meer rond, doch er lijkt „aan geknabbeld”, gesnoeid. En dat niet alleen. De slagstempel raakt vaak de muntreep onder ongelijke druk. De munt verkrijgt hierdoor een slordig en onaesthetisch uiterlijk. De muntmeester laat veel over z'n kant gaan, hij „gelooft het wel”, het toezicht en de controle verslappen. Dubbel- en mis-slagen komen in deze periode vaker voor dan daarvoor en daarna. Wanneer we de Z.Z.D. (en helaas ook de munten van vele andere munthuizen in de Nederlanden uit die tijd) vergelijken met andere, en in het bijzonder met buitenlandse munten, dan kan deze vergelijking weinig voedsel geven aan onze nationale trots.

Pieter Kappeyne (1722—1752)

Met het optreden van *Pieter Kappeyne* als muntmeester (1722, officieel mogelijk vanaf 1725—31 December 1752) en diens stempelsnijder *Daniel Drappentier* (1722—51), breekt voor de Zeeuwse Munt een nieuwe, betere periode aan. Het moge zijn, dat de stempeltekening van de Z.Z.D. van 1727 niet zoveel verschilt van die van 1694 en volgende jaren — reden waarom Verkade geen type-onderscheid maakt —: de uitvoering staat er ver boven, zodat het op deze grond zeker gerechtvaardigd is de Z.Z.D. vanaf 1727 onder een nieuw hoofdtype op te voeren. Een munt is nu eenmaal een drie-dimensionaal voorwerp en is niet te vereenzelvigen met een tekening of een plattegrond. Pieter Kappeyne (of is het Drappentier, die deze lof toekomt?) geeft de Z.Z.D. weer een verzorgd en respectabel uiterlijk. Misslagen worden uitgeschooten, stempelfouten komen niet meer voor. Dit betere uiterlijk is zeker ook toe te schrijven aan de wederinvoering omstreeks 1725 van de schroefpers, die omstreeks 1680 buiten gebruik was gesteld, ja zelfs verboden was. Dat in 1727 ter gelegenheid van deze wederinvoering niet de Romeinse 1 in het jaartal weer werd afgewisseld door de Arabische, vindt mogelijk zijn verklaring hierin, dat Drappentier hier kennelijk voortborduurde op het in 1672 door zijn grootvader als stempelsnijder-generaal ingevoerde model. Trouwens de nieuwigheid als zodanig was in 1727 van de schroefpers allang af. Bij handhaving van

het gewicht op 28 gram wordt het formaat iets groter en de dikte derhalve iets geringer waardoor bij het afsnijden van de muntplaatjes een gelijkmatiger rond model werd verkregen.

Wat nog in deze periode — naast het vooralsnog onverklaarbare herstel in 1735 van de zinlose punt tussen CON en FOE — opvalt is de schuchtere wederkeer in 1747¹¹ van de afkorting ZEL. Theoretisch moet de stempel ZEL ook in 1748 zijn gebruikt (zie 1750a) doch ook deze variant moet nog worden ontdekt. Vanaf 1750 wordt ZEL definitief ingevoerd al komt in 1757g—h ZEEL nog even om de hoek kijken.

Voorts vinden we in 1747 en 1748 piedforts en in dat laatste jaar in een dusdanig kwantum, 35 stuks, dat deze zelfs niet schaars zijn te noemen. Zou het eeuwfeest van de Vrede van Munster mogelijk de aanleiding tot het in zo grote getale slaan van piedforts kunnen zijn geweest, die dan op een bepaalde herdenkingsbijeenkomst, b.v. van de Staten, aan de aanwezigen zouden zijn uitgereikt? De piedfort van 1747 is mogelijk geslagen ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van Pieter Kappeyne bij de Zeeuwse Munt. Als in 1777 Holtzhey Jr. de (laatste) piedfort laat slaan, is m.i. eveneens de aanleiding daartoe gelegen in de 25-jarige band van de familie Holtzhey met de Zeeuwse Munt, die in 1752 werd gelegd.

De Holtzhey's (1752—1798)

Een belangrijke gebeurtenis voor de Zeeuwse Munt is de benoeming van *Martinus Holtzhey Sr.* als muntmeester in 1752. Deze Holtzhey, in Ulm geboren als telg uit een Neurenbergs geslacht van stempelsnijders, zelf kundig medailleur met faam buiten onze grenzen, was voordien muntmeester in Gelderland (Harderwijk). Hij kwam (eind) 1752 uit zijn woonplaats Amsterdam, waar hij een huis had „op de Heeregragt aan de Westzijde, het derde huis benoorden de huydestraat (tegenwoordig no. 352) daar de drie Webben boven de puy plagten te staan” en vestigde zich met zijn toen 15-jarige zoon Martinus te Middelburg, alwaar hij werd ingeschreven als lid van de Evang. Lutherse Gemeente. De jeugdige *Martinus* nam toen de in 1751 opengevallen plaats van Drappentier als stempelsnijder in. Het duurde evenwel tot 1757 eer dat de eerste Z.Z.D. werd „uitgebracht”. In die tussentijd vond echter een zeer pijnlijke gebeurtenis plaats. In 1754 waren duiten geslagen met de verbasterde spreuk LUCTOR ET EMENTOR: ik worstel en geef de geest¹². Deze lapsus — of was het opzettelijk gebeurd? — werd pas ontdekt, toen vele duizenden duiten al in de circulatie waren gebracht en werd

opgevat als een toespeling op een actuele politieke situatie. De moeilijkheden bleven niet uit. Holtzhey Sr. zag zich genoodzaakt de 17-jarige Martinus, voor wie hij juist bij de Staten van Zeeland een salarisverhoging van f 400,— op f 600,— 's-jaars had weten te bewerkstelligen, als stempelsnijder te ontslaan¹³. Het staat geenszins vast, dat de zoon de schuldige was en uit diens latere benoeming tot muntmeester is eerder een aanwijzing voor zijn onschuld te putten. De neef, *Johannes Matthias Holtzhey* uit Heilbron volgde hem als stempelsnijder op en deed zich, eerst onder de vader, later onder de zoon en tenslotte zelfs onder diens weduwe tot zijn pensioenering in 1791 toe als een getrouw, bekwaam en toegewijd vakman kennen.

Zeker is, dat de eerste Z.Z.D. van de Holtzhey-dynastie in 1757 niet uit de lucht kwam vallen. Wij kennen een acht-tal varianten, waarvan er tenminste 4 als proeven zijn te beschouwen (1757a, d, e en f).

Dat de alleenstaande stukken met bloemrand en roosrand 1757d—f als proeven beschouwd moeten worden, is aan geen twijfel onderhevig. De Z.D. van 1757 (variant a) met binnencirkels is door Verkade onder 86.4 ten onrechte als een apart type opgevoerd. Dit is nl. een proef, die niet in circulatie is gebracht, zoals blijkt uit de volgende feiten:

1. bijna alle waargenomen exemplaren waren F.D.C. en vertonen een bijzonder verzorgde slag;
2. bij mijn weten is nimmer een exemplaar in een muntvondst aangetroffen;
3. wanneer de 23 exemplaren van 1757a als normale munten beschouwd moesten worden, zou het percentage bewaarde exemplaren van de in 1757—58 geslagen munten zeer veel hoger zijn dan voor alle overige perioden¹⁴.

Verder valt nog op te merken, dat Esdré¹⁵ zegt, dat deze munt zou zijn geslagen ter gedachtenis van het randen der Zeeuwse munten. Esdré aan zijn woorden houdend, lijkt deze veronderstelling absurd. In 1753 verschijnt de gerande Dukaton (werk van Martinus Jr.) en in 1754 ook de dito sloopjesschelling. Wat voor reden tot „herdenking” zou dit vier, resp. drie jaar later hebben gegeven? Als muntmeestersaanduiding vertoont 1757a drie rozen, terwijl alle andere tussen 1757 en 1760 geslagen stukken de twee rozen voeren, ook al een aanwijzing, dat het hier om een afgekeurde proef gaat. Nu is het wel opvallend dat er van 1757a nogal wat exemplaren bekend zijn, niet minder dan 23 stuks, hetgeen normaliter voor een proef wel erg veel is, temeer omdat nog met verloren gaan rekening is te houden en er oorspronkelijk

dus nog meer moeten zijn geweest. Nu is het wel duidelijk dat van proeven uiteraard een zeer aanzienlijk geringer aantal verloren gaat dan van exemplaren uit de normale circulatie, doch het geval gaf alleszins aanleiding hier bijzondere aandacht aan te besteden.

Zo bleek dan bij aandachtige beschouwing:

1. dat alle exemplaren van dezelfde stempels zijn geslagen;
2. dat de cijfers 175 in het jaartal alle drie kennelijk waren overgesneden behalve het laatste cijfer 7, dat dus pas op het laatst in de stempel is aangebracht. Deze stempel moet dus reeds voor 1757 gereed zijn gekomen en stelt dan in ieder geval (denken wij aan de drie rozen) het oudste ontwerp voor. Nu vertoont variant 1757b ons 2 rozen doch met de laatste 7 gewijzigd uit (vermoedelijk) 1753. Hieruit volgt, dat, aangenomen dat b uit 1753 stamt, de a variant eveneens uit dat jaar moet stammen en dus evenzeer is gesneden door Martinus Jr., een knap stuk werk voor een amper 16-jarige knaap. Wellicht was er dus toen al sprake geweest van een gerande emissie van Z.Z.D. In dit licht gezien wordt ook de toespeling van Esdré volkomen begrijpelijk en aanvaardbaar. Met dit al is het grote aantal exemplaren van de proef niet verklaard. Toch ligt, naar het mij voorkomt, deze verklaring niet zo ver van de hand. Toen in 1754 Holtzhey Jr. ontslagen was, heeft Vader Holtzhey zeker niet stilgezeten. Of het was op grond van de onschuld van zijn zoon, dan wel op grond van de te zware straf voor een onbezonnen grap van een 17-jarige jongen, weten wij niet, doch wel, dat op 2 December 1760 vader en zoon tezamen als muntmeesters zijn benoemd en hiermede een volledig eerherstel een feit was geworden. Zeker is hier jaren aan gewerkt en heeft het veel voeten in de aarde gehad vóór vader Holtzhey voldoende invloedrijken voor het geval had weten te interesseren. Is het niet denkbaar, dat het fraaie, nog niet voluit van jaartal voorzien ontwerp van de hand van Holtzhey Jr. uit 1753 in 1757 diende om getuigenis af te leggen van de bijzondere bekwaamheden van Martinus Jr. en aan diegenen werd aangeboden, die het eerherstel konden bevorderen. In onze verbeelding zien wij vader Holtzhey tijdens de persoonlijke bespreking met de heren Staten-leden deze munten aanbieden: wie kan ongevoelig blijven voor waardige argumenten van een bewogen vader, vergezeld van een dergelijk werkstuk? Er is bovendien nog een andere aanwijzing, dat het jaar 1757 beslissend moet zijn geweest voor de toekomst van Holtzhey Jr. Ook hierbij moeten wij ons baseren op aanwijzingen, die op de munten te ontdekken zijn en waaruit een bepaalde bedoeling valt af te leiden: de archieven zijn verbrand en kunnen ons niet helpen. Wanneer wij nu de munten uit

de periode, waarin vader Holtzhey alleen muntmeester was, vergelijken met die na 2 December 1760, toen vader en zoon samen de scepter voerden, dan valt allereerst op, dat de 2 rozetten, die in 1760a tot en met d nog de munten van Holtzhey Sr. sieren, in 1760e verdwenen zijn en het veld boven de kroon blank blijft. Dit blijft zo, zolang vader en zoon samen in functie zijn, zelfs nog in 1765 (vader Holtzhey sterft 1 November 1764). Gelijkzeitig nu met het blanke veld boven de kroon verschijnt bovendien een dubbele lus, een strik met 2 lussen. links aan de pijlenbundel in het Generaliteitswapen aan de kz. Het verdwijnen van de beide rozen is duidelijk: zolang vader en zoon samen in functie zijn, verdwijnt de muntmeestersaanduiding van de vader. Straks (in 1766) zal de zoon zijn eigen teken (2 sterren) voeren. Doch de innige verbondenheid van vader en zoon komt tot ons in het waarlijk ontroerende geheimschrift van de dubbele lus, die dan ook prompt weer verdwijnt, wanneer in 1766 de zoon zijn eigen munt modelleert en de twee sterren verschijnen, die tot het einde van de muntslag in 1798 alle Z.Z.D., ook van na zijn dood in 1788, zullen blijven sieren.

De dubbele lus nu, dit teken van verbondenheid, komt ook al voor op verschillende munten van 1757 (natuurlijk niet op 1757a en b) doch wordt in de verdere stempels van Holtzhey Sr. niet gecontinueerd. De gevolgtrekking ligt voor de hand: Er moet in 1757 dus al reden zijn geweest het teken der verbondenheid, dit geheimschrift vervat in de dubbele lus, aan te brengen. Deze reden is dan gelegen in het succes van de pogingen van vader Holtzhey die moeten hebben geresulteerd in officieuze toezeggingen van het eerherstel van de zoon en mogelijk diens toekomstig muntmeesterschap. Vader Holtzhey, die zeker plezier in het verbondenheidsteken heeft gehad en er mee heeft ingestemd, vond echter bij nader inzien de dubbele lus op dat ogenblik praematuur, zodat eind 1757 de dubbele lus moest verdwijnen en pas, maar dan ook prompt, in December 1760 weer op de stempel kwam, tegelijk met de officiële benoeming.

Is het in tegenspraak met deze theorie, dat we in 1764a een munt aantreffen met één lus? Integendeel: de stempel van deze munt dateert, blijkens de jaartalwijziging, uit 1763. Uit dit jaar is, althans tot op heden, geen exemplaar met enkele lus bekend. Zou de veronderstelling gewaagd zijn te menen, dat juist om deze enkele lus, de stempel in 1763 niet tot muntslag is toegelaten en dat bij de jaartalwijziging, toen dit in de haast moest geschieden, dit detail over het hoofd is gezien?

Minder eenvoudig was het een redelijke verklaring te vinden van de wederverschijning van de dubbele lus op munten van 1768 en 1769. Aanvankelijk was ik geneigd dit als een gedachtenloosheid van de stempelsnijder te bagatelliseren: vader Holtzhey was toen immers al vier jaar dood en de symboliek van de dubbele lus had zeker minder tot de neef gesproken dan tot de zoon. Toch kan deze bagatellisering niet bevredigen, wanneer we ons realiseren, dat de Holtzhey's de precisie in het bloed hadden en de neef-stempelsnijder met de familie-symboliek van de dubbele lus volkomen vertrouwd moet zijn geweest. Bij het opnieuw bekijken van de munten van deze jaren volgde de vaststelling van de vervanging van de Romeinse I in 1769 door de Arabische 1. Voorts dat gelijktijdig de dubbele lus en nu voorgoed, d.w.z. tot en met 1798 vervangen is door de enkele. Hierdoor meende ik verband te moeten leggen tussen het tijdelijk wederopduiken van de dubbele lus in 1768 en 1769 en de wisseling in de schrijfwijze van de I, iets dat in het verleden steeds te maken had gehad met een belangrijke gebeurtenis, 't intreden in een nieuw aera. De dubbele lus wees in de richting van de familiesfeer, van de verbondenheid van vader en zoon misschien hier wel: van moeder en kind. De tot nog toe bekende gegevens zwegen echter over de huwelijksdatum van Martinus Jr., terwijl als eerste kind en zoon genoemd werd Martinus — de naam die van vader op zoon overging — en die in 1776 geboren werd. De munten wezen echter op een huwelijk dat midden 1768 gesloten zou zijn, daar er ongeveer evenveel exemplaren van dat jaar voorkomen *z o n d e r* als met dubbele lus. Zou deze onderstelling juist blijken, dan zou dus 1768c de aankondiging inhouden van de nieuwe loot, het eerste kind, de hoop op de instandhouding van het geslacht; 1769a zou op de voortzetting der zwangerschap slaan in het nieuwe jaar en 1769b, wanneer voor het eerst de Arabische 1 optreedt, op de geboorte, de nieuwe aera. Als wij daarna in 1769c de enkele lus terugzien zou dit erop wijzen dat het kind een dochter moet zijn geweest. Het onderzoek naar eventuele bevestiging van de aldus gemotiveerde theorie leverde moeilijkheden. De Evang. Lutherse Gemeente in Middelburg kon wel bevestigen dat Martinus Holtzhey Sr. in 1752 (met attestatie uit Amsterdam) als lidmaat werd ingeschreven en dat Jr. in 1754 als lidmaat is aangenomen en bevestigd, alsmede dat in 1754 eveneens is ingeschreven Johan Matthias Holtzhey van Heilbron. Van een huwelijk of de geboorte van kinderen was niets bekend, daar de oude doopboeken en huwelijksregisters van de jaren 1586—1806 in 1810 bij de Mairie moesten worden ingeleverd en deze bij de brand van 17 Mei 1940 verloren

zijn gegaan. Ook bij de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters in Den Haag waren geen gegevens over de Holtzhey's bekend. Wel verwees de heer A. O. van Kerkwijk in zijn artikel over „de portretten der Holtzhey's”¹⁶ naar een geslachtslijst, ong. 1856 gepubliceerd in het sedert verdwenen tijdschrift *Astrea*, met de mededeling, dat deze lijst, opgetekend uit de mond van de toen 78-jarige dochter van Martinus Jr. waarschijnlijk onjuistheden bevat. Ook in deze geslachtslijst, die op sommige punten aardig volledig is, wordt niet gerept over de datum van het huwelijk van Martinus Jr. met mej. Cornelia Slob, noch over de geboorte in 1769 van een kind. Inzake het geslacht Slob vond ik echter gegevens in *Sibbe*¹⁷ en op grond daarvan stelde ik een onderzoek in het Rijksarchief van Noord-Holland te Haarlem, waarbij de op 29 Juni 1768 gedateerde huwelijksacte te voorschijn kwam¹⁸. Zowel jaar als trouwdatum (in het midden van het jaar) klopte met de diagnose op grond van de bestudering der munten gesteld. Omtrent de geboorte van een kind in 1769 waren geen gegevens aanwezig, daar alle verdere stukken in het betreffende archief uitsluitend betrekking hadden op de boedel van D. Slob, de schoonvader van Martinus Jr., die in 1785 na diens dood als mede-executeur optrad. Slechts een brief van Petronella aan haar vader, kort na haar huwelijk is bewaard gebleven, doch deze handelt slechts over zakelijke aangelegenheden.

Toch geeft de zij het dan onvolledige geslachtslijst van *Astrea*, juist door die onvolledigheid, een aanwijzing. Als oudste zoon en eerste kind staat genoteerd Martinus, geboren in 1776, dan volgt een dochter Judith Hester Catharina, de latere weduwe Pipersberg, uit wier mond de lijst werd opgesteld, dan een zoon Nicolaas en tenslotte een dochter Maria Cornelia Margaretha. Nu bracht, vooral in die tijd, het gebruik mede, dat de eerstgeboren zoon naar de vader van de vader werd genoemd en de eerstgeboren dochter naar de moeder van de moeder, in dit geval naar Margaretha van der Beek, de echtgenote van D. Slob. Wanneer we nu constateren dat de eerstgeboren dochter volgens de geslachtslijst niet is genoemd naar de grootmoeder van moederszijde, doch naar de overleden moeder van de vader, Judith; naar de kort te voren overleden zuster van Petronella, Hester, die gehuwd was met de broer van Martinus (de bekende medailleur, Joan George) en naar Catharina, de waarschijnlijk toen eveneens niet meer in leven zijnde jongste zuster van Martinus, dan valt het op, dat de naam Margaretha ontbreekt en dat, terwijl de verhouding van Martinus tot zijn schoonouders voortreffelijk is geweest, zoals mag blijken uit zijn latere benoeming tot executeur en de adoptie van de geslachtsnaam Slob door zijn

zoon Nicolaas. Die naam Margaretha zou dan de naam moeten zijn geweest van het in het eerste halfjaar 1769 geboren kind, dat spoedig, misschien reeds voor de geboorte van de eerste zoon moet zijn overleden. De cijferwijziging in 1773, toen de gekrulde 7 verlaten werd voor de strakke rechthoekige 7 zou misschien kunnen wijzen op het overlijden van dit dochttertje, dat toen slechts vier jaar oud was.

Een laatste aanwijzing, dat het eerste kind in 1769 moet zijn geboren is wederom op de munten te vinden. Op de latere munten van 1757 tot en met 1765 komt het muntteken, het *burchtje*, voor als een toren, gemodelleerd met twee verdiepingen. Als in 1766, na het overlijden van vader Holtzhey, de zoon als muntmeester zijn eigen munt modelleert met 2 sterren; MON·NO· wijzigt in MON·NOV· en CONFOE in CONFOED, dan krimpt de doorzichtige 2-étage burcht aan de vz. weer in tot het in de aanvang 1757 gebruikte, eenverdiepings-torentje. Doch ziet, in de tweede variant van 1768 (b) herleeft de twee-étage-burcht (nog met de enkele lus aan de kz.), het teken van verwachting en hoop, zeker in verband te brengen met het huwelijk (de huwelijksdukaat) en gevolgd door de triomfantelijke dubbele lus, nu wijzend op de zwangerschap.

Deze merkwaardige symboliek komt m.i. voort uit de menselijke behoefte om op geheimen te zinspelen, die straks toch openbaar worden en wel zonder er regelrecht over te spreken. Uit diezelfde neiging komt bijv. ook een ander in Zeeland bestaand gebruik voort¹⁹. In de zeventiende eeuw vervaardigden sommige ingenieuze zilversmeden een drinkschaal op hoge voet, versierd met een wereldbol, waaruit, indien een vloeistof in de schaal gegoten wordt, een kindje te voorschijn komt. In de 18e eeuw werd de kostbare gedreven zilveren schaal die „Hansje in de Kelder” genoemd werd, veelal vervangen door een glazen beker met hetzelfde opschrift. Wanneer deze schaal of beker op tafel stond, was dit een stille wenk te drinken op het welzijn van de gastvrouw, die op deze wijze kennis gaf van de te verwachten gezinsvermeerdering. De vraag mag rijzen, waarom de na 1769 volgende geboorten dan niet zijn aangekondigd en ingeluid met dubbele lussen etc. Zou het zijn, dat het overlijden van het eerste kind, met zoveel vreugde verwacht en in zoveel droefheid vergaan, huiverig heeft gemaakt voor soortgelijke aankondigingen, ja, dat men ten deze bijgelovig was geworden of wel dat met het klimmen der jaren de meer wijsgerige en religieuze instelling van de ouders de vreugde in het licht van de broosheid des levens heeft getemperd?

Doch er zijn nog andere tekens op de munten der Holtzhey's die om verklaring vragen. Op de munten van 1762, 1763 en 1764 treffen we

een *lang afhankelijk lint* aan bij het wapenschild aan de vz. dat door de ridder wordt vastgehouden. Zou dit kunnen wijzen op rouw door een wellicht ongeneeslijke ziekte van vader Holtzhey in 1762, gevolgd door diens overlijden in November 1764? Zeker zou een verklaring van dit lange lint als rouwsymbool „mooi” passen in de ontcijfering van de crypto-tekens, doch bij dit soort verklaringen moet de grootste reserve in acht genomen worden. Allereerst is het de vraag of rouw in 1762, bij het leven van de vader gepast is, daargelaten of men op zo lange termijn het overlijden kon voorzien en dan, waarom dan geen rouwlint bij het overlijden in 1788 van Holtzhey Jr.?

Voorts blijft ter verklaring het ontbreken van de vier ballen tussen de fleurons van de kroon in 1766b en 1788b. Mogelijk dat later nog eens ook hiervoor een redelijke verklaring kan worden gevonden.

De opvolging van Joh. Matthias Holtzhey, die 1 October 1791 gepensioneerd werd, door George Kockers als stempelsnijder, is nauwelijks uit de munten af te lezen. Wellicht verraadt de lichtgewijzigde 1 in het jaartal de nieuwe hand. In 1788, op 25 Maart was inmiddels Martinus overleden. Van te voren was zijn opvolging geregeld: zijn echtgenote Petronella Slob zou het muntmeesterschap in naam blijven uitoefenen onder bijstand van J. L. Molter om het ambt vast te houden voor de oudste zoon, die toen nog slechts 12 jaar was. Ook dit zou een illusie blijken. Nog voor de zoon Martinus op vijf en twintig-jarige leeftijd in 1801 in Engeland overleed, werd door de komst van de Fransen de Zeeuwse munt in 1799 opgeheven. 15 Augustus 1798 had er de laatste muntslag plaats gevonden. De laatst geslagen munten waren Zilveren Dukaten. Daarmede was een einde gekomen aan een eeuwenoude traditie, die in 1355 haar oorsprong had gevonden, een einde ook aan het muntmeesterschap en aan de rol van de familie Holtzhey. In de 19e eeuw stierf dit geslacht zowel in de mannelijke als in de vrouwelijke lijn uit. Doch hun munten, die tot in lengte van dagen van hun lief en leed getuigenis afleggen, blijven.

¹ J. Schulman, *Handboek voor de Nederlandse Munten van 1795—1945*, 1946, p. 95.

² *Jaarboek Munt- en Penningkunde* 30/32 (1943/5) p. 89.

³ Alg. Rijksarchief, Arch. Raden en Generaalmeester van de Munt, no. 24.

⁴ J. W. A. Besier, *De Muntmeesters en hun muntslag*, 1890, p. 54—66.

⁵ Zie noot bij de tabel.

⁶ Natuurlijk is het denkbaar dat de nog in goede staat verkerende stempels bij het intreden van het nieuwe jaar eerst zouden zijn opgebruikt, na wijziging van het oude jaartal. Als dit echter usance ware geweest, zouden we in veel meer jaren stempelwijziging hebben zien voorkomen. Bovendien, een nieuw jaar komt niet onverwacht en er is alle gelegenheid de benodigde stempels tijdig voor te bereiden. Eerder lijkt het waarschijnlijk, dat dan pas op een verlopen stempel teruggegrepen werd, wanneer men zich daartoe door onvoorziene omstandigheden genoodzaakt zag, b.v. wanneer in de loop van enig jaar door te veelvuldige stempelbreuk of ziekte van de stempelsnijder stagnatie in de muntslag dreigde. Of wel, dat, tegen het einde van de muntslag in een bepaald jaar het niet meer de moeite loonde een geheel nieuwe stempel te maken. Het kan ook zijn, dat de geplande aanmunting zo gering was (1717—18—19), dat men aanmaak van speciale stempels niet nodig oordeelde. Een aanwijzing voor de waarschijnlijkheid dezer veronderstelling is te vinden in de beide enige exemplaren van de $\frac{1}{2}$ Z.Z.D. van 1719 die nog voorhanden zijn, waarvan het jaartal in beide gevallen is gewijzigd uit 1716 en wel, omdat er na 1716 tot 1719 en daarna tot 1760 geen $\frac{1}{2}$ Z.Z.D. zijn aangemunt. Na 1716 schijnt men dus eerst niet van plan te zijn geweest nog $\frac{1}{2}$ Z.Z.D. te slaan en is tot aanmunting in 1719 dus vrij plotseling besloten. Doch naast deze onderstellingen waag ik tot slot een andere: het zou ook kunnen wezen, dat de betrokken stempelsnijder van die jaren, Willem du Pré, naast de ondeugd der slordigheid ook die der luiheid bedreef!

In enkele gevallen werd de stempel van een vorig jaar gewijzigd, zonder dat in het oorspronkelijke jaar enige muntslag plaats vond, althans zonder dat tot nu toe enig exemplaar met het originele jaartal werd gesignaleerd. Dit zijn met name de jaren 1693 (zie 1694b); 1699 (zie .1701b); 1753 (zie 1757b); 1783 (zie 1784a) en 1797 (zie 1798b). De stempels van 1693 en 1753 waren mogelijk proefstempels, vervaardigd met het oog op de voorgenomen hervatting van de onderbroken muntslag. Zo vond van 1680 tot 1694 geen aanmunting voor zover bekend van Z.D. plaats, evenmin in de jaren 1751 en 52, terwijl het stempel van 1753 pas voor de muntslag in 1757 in gebruik kwam. Het stempel van 1783 is mogelijk niet gebruikt, doordat de zilveeraanvoer van overzee, waarop de Middelburgse Munt was aangewezen, door oorlogsomstandigheden stagneerde.

⁷ Voor de namen en data van de muntmeesters: J. Broekema, „Geschiedenis der Zeeuwse Munt”, *Archief Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 5 (1881), p. 331—407.

⁸ H. Enno van Gelder, *Munthervorming tijdens de Republiek 1659—1694*, Amsterdam 1948, p. 55.

⁹ *Notulen Staten van Zeeland 1678—1683*.

¹⁰ Het is mogelijk, dat in de muntvondst Hei- en Boecip een exemplaar van 1693 te voorschijn is gekomen, ik heb het echter niet zelf in handen gehad.

¹¹ Rijnhende vermeldt al voor 1735 een exemplaar met ZEL (zie tabel), doch dit is bij het onderzoek niet tevoorschijn gekomen.

¹² M. G. A. de Man, in *Revue belge de numismatique* 56 (1900), p. 303.

¹³ *Ibid.*, p. 310—311.

¹⁴ Van het totaal aantal geslagen stuks (max. 19 miljoen) blijken ongeveer 1700 stuks bewaard te zijn gebleven, d.w.z. amper 1 exemplaar op de 10.000 geslagen exemplaren (0.01%). Uiteraard varieert dit percentage met de verschillende perioden: Zo vinden we voor de periode:

1718—1727	totaal	143445	stuks,	waarvan	thans	over	19	exemplaren	=	0,015 %
1735	„	158815	„	„	„	„	15	„	=	0,010 %
1737—1738	„	437230	„	„	„	„	40	„	=	0,009 %
1747—1750	„	365540	„	„	„	„	53	„	=	0,015 %
1757—1758	„	146055	„	„	„	„	23	„	=	0,016 %

Tellen we nu bij de voorhanden ex. ook de ex. van 1757a (met binnencirkel) n.l. 23 stuks dan komen we voor 1757—58 op een totaal van 46 stuks of wel 0,031 %, hergeen aanmerkelijk hoger uitkomt dan voor andere en latere perioden, waar het percentage 0,005 bedraagt (dus slechts 1 op de 20.000 geslagen exemplaren).

¹⁵ *Auctiecat. W. C. Esdré, Jeronimo de Vries e.a., Amsterdam 13 Sept. 1842 no. 1136.*

¹⁶ *Jaarboek Munt- en Penningkunde 28 (1941) p. 39—46.*

¹⁷ *Sibbe, Maandblad van het Ned. Verbond voor Sibbekunde 1 (1941), p. 23 en 104.*

¹⁸ Rijksarchief Haarlem, Trouwboek der Geref. Gemeente te Thamen aan de Amstel (Inv. 612A).

¹⁹ *De Oude Tijd 1869, p. 84.*

SUMMARY

History of and cryptography on Zeeland silver ducats 1659—1798 — On July the 9th 1659 a new coin was instituted: the silver ducat. Its type was taken from the gold ducat, its value fixed at 50 stiver. It was withdrawn in 1847.

By far the largest part of the silver ducats, handed in between 1842 and 1849, were Zeeland coins which were — wrongly — supposed to be of higher alloy. About 19 million pieces must have been struck between 1695 and 1798, the date of the last emission just before the closing-down of the Zeeland mint in 1799.

For the present study, the Zeeland silver ducats in 18 public and about 50 private collections have been examined and registered. In this way, the relative rarities could be estimated and the various types and variations distinguished. As in those days practically each new die caused a more or less slight variation, the latter are mostly limited to intentional alterations.

The types are the following:

1. 1659—1668 hammered
2. 1672—1680 milled
3. 1694—1721 hammered, coarse workmanship
4. 1727—1750 milled
5. 1757—1798 milled and edged.

Another division is added, based on the characteristics of the successive mintmasters and die-cutters and the quality of their work.

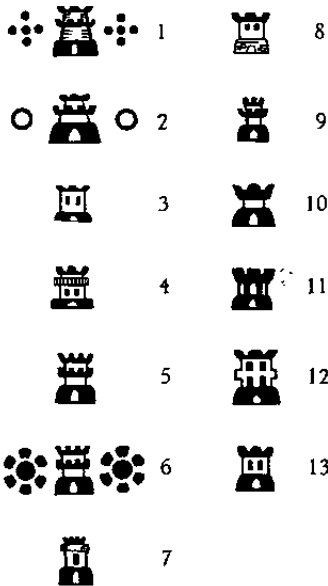
Special attention is given to the mintmaster Martinus Holtzhey (1752—1764) and his son. A symbolical significance is detected in the occurrence of single or double loops in the ornament and an allusion to their family life which is partly confirmed by data from the archives.

VERKLARING BIJ DE TABEL

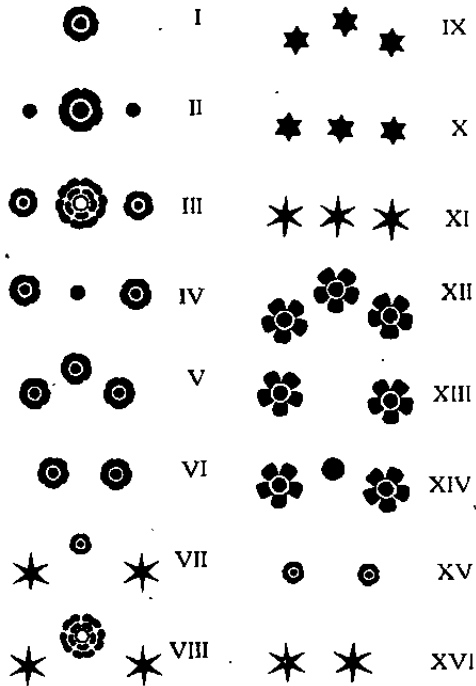
Zeldzaamheidsgraden :

—	meer dan 15 exemplaren bekend	R2	4 tot 6 exemplaren bekend
S	11 tot 15 exemplaren bekend	R3	2 tot 3 exemplaren bekend
R	7 tot 10 exemplaren bekend	R4	1 exemplaar bekend
v	interpunctie variabel		

munttekens

muntmeesterversieringen

Verzamelingen :

- K Koninklijk Penningkabinet, 's-Gravenhage
- R Kabinet van 's-Rijks Munt, Utrecht
- N Nederlandsche Bank N.V., Amsterdam
- M Museum van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen, Middelburg
- H F. van Heesvelde, Antwerpen
- B Lod. S. Beuth, Amsterdam

ZEEUWSE ZILVEREN DUKATEN 1659-1798

jaar- tal	Zeld- zaam- heid van jaar- gang	Va- ri- ant	Inter- punctie vz. en kz.	Munt- teken vz.	Omschrift en bijzonderheden vz.	Munt- teken kz.	Munt- meester- ver- siering kz.	Omschrift en bijzonderheden kz.	Algemene opmerkingen	Zeld- zaam- heid van variant	Aanwezig in verzamelingen:
<i>Muntmeester: Jacob Boreel 6 Juni 1658—3 September 1678</i>						<i>Stempelsnijder: Matth. Hooft Sr. 1652—1666</i>					
Type I (met binnencirkels)											
1659	R	a	:	—	MO .NO ARG PRO CON-FOE BELG C ZEL	1		CONCORDIA RES PARVAE CRESCVNT		R	KRNM B
Pl. III, 1											
1660	—	aa	:	—	_____	1			piedfort	R4	K
		a	:	—	_____	1				R3	M B
		b	:	—	_____ CO —	1				R2	K N HB
		c	:	—	_____ *	1 2				R	KR B
		cc	:	—	_____				piedfort	R2	KR M B
1661	R3	a	:	—	_____	2			over 1660	R4	B
		b	:	—	_____	2				R4	R
1662	R2	a	:	—	_____	2				R2	KR M B
1663	R	a	:	—	_____ COZEL*	2				R4	B
		b	:	—	_____ CO ZEL*	2				R	R MHB
		c	:	—	_____ COM ZEL*	2				R3	K N
1664	R4	a	:	—	_____					R3	K N B
1668	R4	a	:	—	_____	2			binnencirkel gelijnd	R4	R
Type II (schroefpers)											
1672	—	a	v	3	MON NOV ARG PRO CONFOE BELG COM ZEL		I			R2	K NMHB
		b	v	3	_____		I	CRESCONT		R2	KR MHB
		bb	:	—	_____				kantschrift in relief: LUCTOR ET EMERGO	R4	K
		c	v	4	_____ NO _____		I			R2	B
		cc	:	—	_____				piedfort	R3	K M

1673	R	d	—	—	_____	I		R3	K
		a	v	4	_____	I		R2	K MHB
		b	v	4	MO _____	I		R3	R B
z.j.	R2	a		4	_____	I	interp.	R2	KR M B
							vz. -; kz. .		
1674	R4	a		4	_____			R4	4
1675	R4	a		4	_____	I		R4	K

Stempelsnijder: Math. Hooft Jr. 1676—1687

1676	R3	a	.	4	_____	I		R3	K
1677	R	a	v	4	_____	I		R	KR H.

*Muntmeester: Hendrik van Heumen prov. 15 Nov. 1678—20 Oct. 1679;
def. 20. Oct. 1679—28 Jan. 1683*

1678	R3	a	.	4	_____ CON FOE _____	II		R3	K B
1679	R	a	.	5	_____	II		R2	K NM B
		b	.	6	_____ BELG ZEL *	II	grotere letters	R2	NMHB
		c	.	6	_____ CONF CE _____	II		R3	KR
1680	R3	a	.	5	_____ BELG COM ZEL _____	III		R3	KR B

Muntmeester: Hendrik van Dusseldorp 19 Nov. 1682—10 Sept. 1705

Stempelsnijder: Willem du Pré 1687—1722

Type III (slecht verzorgde slag)									Pl. III, 3
1694	—	a	.	4	MO NO ARG PRO CONFCE BELG COM ZEL	I	stempel type II over 1673	R4	5
		b	.	7	_____	II	geparelde over 1693	R3	K N
		c	.	7	_____ ZEL	IV	binnencirkel	R	MHB *
		cc	.				CRESCVN	R2	K NM B
		d	.	7	_____ ZEEL	IV	piedfort	R2	KR M B
		e	.	7	_____ ZEL	V		—	MHB

¹ Ridder blijft binnen het omschrift: MO boven het hoofd.

² Muntmeesterteken komt voor met kleine en grote cirkels.

³ Voorgekomen in vondst Neerpelt: *Revue belge de num.* 85 (1933), p. 169.

⁴ Voorgekomen in vondst Boekel: *Oudheidkundig Jaarboek* 2 (1922), p. 165.

⁵ Brussel, Penningkabinet (vondst Hierselt): *Revue belge de num.* 100 (1954), p. 123.

Jaar- tal	Zeld- zaam- heid van jaar- gang	Va- ri- ant	Inter- punctie vz. en kz.	Munt- teken vz.	Omschrift en bijzonderheden vz.	Munt- meester- ver- siering kz.	Omschrift en bijzonderheden kz.	Algemene opmerkingen	Zeld- zaam- heid van variant	Aanwezig in verzamelingen:
		f	.	7	ZEEL	V			S	KR MHB
		g	.	5	CONFCE ZEL	VI			R4	H
		h	.	7	CONFCE	VI			R2	K MHB
		j	.	7 ¹		VI			R3	N HB
		ak	.	5	BELG ZEL *	V			R2	HB
		l	.	7	AVR ZEEL *	V		stempel van gouden 10 dukaten stuk	S	KRNMHB
		m	.	7	ARG COM ZEL	V	Arab. 1		R2	HB
		n	.	7	ZEEL	V	Arab. 1		R3	HB
1695	—	a	.	7 ¹		VI			R2	B
		b	.	7	ZEL	V			S	KRNMHB
1696	—	a	.	7		V			—	KRNMHB
		b	.	7	ZEEL	V			R2	KR HB
		c	.	7	ZEL	VI			R4	B
1697	—	a	.	7		V		over 1696	R2	N HB
		b	.	7		V			—	KRNMHB
		c	.	7	ZEEL	V			—	R MHB
		d	?	?	BELG ZEL *	V	² ?		R4	³
1698	—	a	.	7	BELG COM ZEL	V			R2	K MHB
		b	.	7	ZEEL	V			S	MHB
		c	.	7		V	CRESCVT		R	KRNM B
1701	—	a	.	7	ZEL	V		over 1698	R2	N HB
		b	.	7		V		over 1(69)9	R4	B
		c	v	7	ZEEL	V		over 169?	R2	MHB
		d	v	7	ZEL	V			R	K MHB
		e	v	7	ZEEL	V			R3	R
1703	S	a	.	7 ¹	ZEL	V			S	KR MHB
1704	—	a	v	7		V			R	MHB
		b	v	7		V	CONCORDI		R4	H

	c	v	7	_____	ZEEL	V			—	KR	MHB
	d	v	7	_____		V	PVÆ CRES.CUNT		R3		MHB
	e	v	7	_____	ZEL	V	RESP.ARVÆ ⁴		R4		B
	f	v	7	_____	?	V	PARV		R4		
1705	—	a	.	7	_____	ZEEL	V		over 1704	R2	HB
		b	.	7	_____		V			—	KR M B
		c	.	7	_____	ZEL	V			R2	N B

Muntmeester: Adolf de Groene 13 April 1706--20 Mei 1711

1706	—	a	v	7	_____		V			R2	K N B
		b	v	7	_____	ZEEL	V			—	R HB
1707	—	a	v	7	_____		V		over 1706	R3	R B
		b	v	7	_____		V			S	K NMHB
1708	R3	a	v	7	_____		V			R3	K B

Muntmeester: David Fiers 18 Oct. 1713--1722?

1713	R	a	v	7	_____		V			R2	KRNMH
		b	v	7	_____		V	RESPRVÆ		R4	B
1714	—	a	—	7	_____		VII			S	KR MHB
		b	v	7	_____		VII	RESPARV		R3	B
		c		7	_____		VII	RESPVÆ		R3	HB
1715	S	a	v	7	_____		VII			S	KRNMHB
		b	—	7	_____		VIII			R4	B
1716	R3	a	v	7	_____		VII		over 1715a	R4	⁵
		b	v	7	_____		VII	CRESCUNT [†]		R3	K M
1717	R3	a		7	_____		VII	punt op 1717	over 1715a	R3	B
1718	R4	a		7	_____		VII	CRESCUNT [†]	over 1716?	R4	H
1719	R2	a		7	_____		VII		over 1717	R2	KR MHB
1720	R3	a		7	_____		VII	CRESCUNT [†]		R3	HB
1721	R2	a		7	_____		VII			R2	R HB

¹ Muntmeesterteken achter ZEL, links van kop.

² Muntmeesterteken tussen twee rozen.

³ Genoemd *Cat. auctie W. E. Rijnbende* (G. Th. Bom 18 Aug. 1890), no. 1037.

⁴ De tweede o in CONCORDIA verbeterd uit R.

⁵ Brussel, Penningkabinet (vondst Herselt): *Revue belge de num.* 100 (1954), p. 123.

Jaartal	Zeldzaamheid van jaargang	Variant	Interpunctie vz. en kz.	Munttekens vz.	Omschrift en bijzonderheden vz.	Muntmeester-ver-siering kz.	Omschrift en bijzonderheden kz.	Algemene opmerkingen	Zeldzaamheid van variant	Aanwezig in verzamelingen:
<i>Muntmeester: Pieter Kappeyne 1722?—31 Dec. 1752</i>						<i>Stempelsnijder: Daniël Drappentier 1722—1751</i>				
Type IV (goed verzorgde slag)						Pl. IV, 1				
1727	R2	a	v	8	MO NO ARG PRO CONFCE BELG COM ZEEL	IX			R2 KR	B
1735	—	a	.	8	_____ CON FCE _____	IX	kroon gesloten		R	KRN HB
		b	.	8	_____	X	kroon gesloten		R2	HB
		c	.	8	_____	IX	sterren in driehoek			
		d	.	8	_____ ZEL	?	kroon gesloten		R2	HB
1737	—	a	.	8	_____ ZEEL	X	sterren in lijn		R3	B
		b	.	8	_____	X	kroon open		R4	¹
		c	.	8	_____	X	open kroon		S	RNMHB
		d	.	8	_____	X	lange 7		R2	HB
1738	—	a	.	8	_____	X	gesloten kroon	over 1737	R2	HB
		b	.	8	_____	X	korte 7		R2	K HB
		c	.	8	_____	IX	open kroon		R2	K HB
1747	S	a	.	8	_____	X	korte 7		R3	HB
		b	.	9	_____	X	open kroon		S	KRN MHB
		bb	.	9	_____	X	gesloten kroon		R	RN HB
		c	.	9	_____	X	boven kroon		R	HB
		cc	.	9	_____	X	laatste 7 kort		R	KRN H
		d	.	9	_____ ZEL	X	boven kroon	piedfort	R3	K N B
1748	—	a	.	9	_____ ZEEL	X	boven kroon	piedfort	R2	HB
		aa	.	9	_____	X	boven kroon	piedfort	R2	M B
			.	9	_____	X	boven kroon	piedfort	R2	HB
			.	9	_____	X	boven kroon	piedfort	S	RNMHB
			.	9	_____	X	boven kroon	piedfort	R	K B

	b	.	9	_____	X	∴ boven kroon	R	K	B
	c	.	10	_____	X	∴ boven kroon	R4		²
	cc			_____			—	K	NMHB
1750	—	a	.	11 _____ ZEL	X		—	R2	HB
		b	.	11 _____	XI	smalle 0 in jaartal		S	KRNMHB
		c	.	11 _____	XI	grote 0 in jaartal		R	HB

Muntmeester: *Martinus Holtzhey Sr. eind 1752—1760 (2 Dec.)*

Stempelsnijder: *Martinus Holtzhey Jr. 1752—1754*
Joh. Matth. Holtzhey 1754—1791 (1 Oct.)

Type V (gerand)

Pl. IV, 3

1757	—	a	.	8	MON NO ARG PRO CONFCE BELG COM ZEL	XII		Proef; — met	—	KRNMHB
		b	.	8	_____	XIV	gespikk. kroon	over 1753	R4	B
		c	.	8	_____	XIII	dubbele lus		S	KR MHB
		d	.	8	_____	XIII	dubbele lus	bloemrand	R2	K M B
		e	.	8	_____	XIII	dubbele lus	roosrand	R3	K M
		f	.	8	_____ ZEEL	XIII	dubbele lus	roosrand	R4	N
		g	.	8	_____	XIII	dubbele lus		R3	N B
		h	.	12	_____ ZEL	XIII	dubbele lus		R2	B
		j	.	12	_____	XIII	enkele lus		S	HB
1758	R2	a	.	12	_____	XIII	grote blanke kroon		R3	R B
		b	.	12	_____	XIII	kleine gespikk. kroon		R2	K N B
1759	R4	a	.	12	_____	XIII	grote blanke kroon		R4	B
1760	S	a	.	12	_____	XIII	enkele lus		R	B
		b	.	12	_____	XIII	enkele lus		R2	KRN HB
		c	.	12	_____	XIII	dubbele lus		R3	
		d	.	12	_____	XIII	dubbele lus		R3	

Muntmeesters: *Mart. Holtzhey Sr. en Jr. 2 Dec. 1760—1 Nov. 1764*

1761	—	e	.	12	_____	—			R2	HB
		a	.	12	_____	XV		over 1760d	R3	B

¹ Genoemd *Cat. auctie W. E. Rijnbende (a.b.)*, n°. 1046.

² Verondersteld op grond van bestaan van cc.

Jaar- tal	Zeld- zaam- heid van jaar- gang	Va- ri- ant	Inter- punctie vz. en kz.	Munt- teken vz.	Omschrift en bijzonderheden vz.	Munt- meester- ver- siering kz.	Omschrift en bijzonderheden kz.	Algemene opmerkingen	Zeld- zaam- heid van variant	Aanwezig In verzamelingen:
1762	—	b	.	12 ¹	_____	—			R2	N HB
		c	.	12	_____	—			—	KRNMHB
		a	.	12	_____	—			—	KRNMHB
		b	.	12	_____	—			S	N HB
1763	S	a	.	12	_____ lang lint	—			R	KRNMHB
		b	.	12	_____ lang lint	—	kroon parels niet onderlijnd		R3	B
1764	—	a	.	12	_____ lang lint	—	enkele lus	over 1763	R3	HB
		b	.	12	_____	—			—	KRNMHB
		c	.	12	_____ kort lint	—			S	N HB
					_____ lang lint	—				

Muntmeester: Martinus Holtzhey Jr. 1 Nov. 1764—15 Juni 1787

1765	R2	a	.	12	_____	—	kroon blank; dubbele lus		R2	K N HB
1766	—	a	.	12	_____	XVI	kroon blank ²		R	NM B
		b	:	13	_____ NOV _____ CONFED _____	XVI	zonder . tussen- fleurons		R2	HB
1767	—	c	:	13	_____	XVI	kroon blank		R	KRN HB
		a	:	13	_____	XVI	kroon blank		R	M B
		b	:	13	_____	XVI			—	KRNMHB
1768	—	a	:	13	_____	XVI			S	K N HB
		b	:	12	_____	XVI			R2	MHB
		c	:	13	_____	XVI	dubbele lus		R2	R HB
		d	:	12	_____	XVI	dubbele lus		R	B

1769	---	a	:	12	-----	XVI	dubbele lus Rom. I	---	KRNMHB
		b	:	12	-----	XVI	dubbele lus Arab. 1	R2	MHB
		c	:	12	-----	XVI	enkele lus Arab. 1	R	MHB
1770	---	a	:	12	-----	XVI	kroon blank	S	N B
		b	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1771	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1772	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1773	---	a	:	12	-----	XVI	gebogen 7 in jaartal	---	RNMHB
		b	:	12	-----	XVI	rechte 7 in jaartal	---	K HB
1774	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1775	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1776	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1777	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRN HB
		aa						piedfort	R3 M B
1778	R	a	:	12	-----	XVI		R	KRN HB
1779	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1780	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1781	S	a	:	12	-----	XVI		S	KRNMHB
1782	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1784	S	a	:	12	-----	XVI	gebogen 7 in jaartal	over 1783	R2 KRNM B
		b	:	12	-----	XVI	gebogen 7 in jaartal	R2	N HB
1785	---	a	:	12	-----	XVI	grote cijfers 85	---	RNMHB
		b	:	12	-----	XVI	kleine cijfers 85	---	K NMHB
1786	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB
1787	---	a	:	12	-----	XVI		---	KRNMHB

¹ Muntteken achter ZEL, links van zwaard.

² Verder, tenzij anders vermeld: enkele lus.

Jaartal	Zeldzaamheid van jaargang	Va-ri-ant	Inter-punctie vz. en kz.	Munt-teken vz.	Omschrift en bijzonderheden vz.	Munt-meester-ver-siering kz.	Omschrift en bijzonderheden kz.	Algemene opmerkingen	Zeldzaamheid van variant	Aanwezig in verzamelingen
<i>Muntmeesteres: Petronella Slob, Wed. M. Holtzhey Jr. 15 Juni 1787—18 Jan. 1799</i>										
1788	R	a	:	12	_____	XVI			R2	RN HB
		b	:	12	_____	XVI	zonder tussens fleurons		R3	K B
1789	R	a	:	12	_____	XVI		over 1788a	R3	NM B
		b	:	12	_____	XVI			R2	KRNM B
1790	S	a	:	12	_____	XVI			S	KR HB
1791	—	a	:	12	_____	XVI			—	KRNMHB
<i>Stempelsnijder: George Kockers 1792—1799</i>										
1792	—	a	:	12	_____	XVI			—	KRNMHB
1793	—	a	:	12	_____	XVI			S	KRNMHB
		b	:	12	_____	XVI	jaartal hoog- geplaatst (1 mm beneden boven- rand schild)		R	N HB
1794	S	a	:	12	_____	XVI		over 1793	R2	HB
		b	:	12	_____	XVI			R	KRN HB
1795	—	a	:	12	_____	XVI			—	KRN HB
		b	:	12	_____ CONFCE:D _____	XVI	zonder afhangend lint		R3	H
1796	R3	a	:	12	_____ CONFCE _____	XVI			R3	K B
1798	—	a	:	12	_____	XVI		over 1796	S	KRN HB
		b	:	12	_____	XVI		over 1797	R2	HB
		c	:	12	_____	XVI			—	N HB

1

2

3

1

2

3